

82%D1%8C%20%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.pdf

2. Гукалова І.В. Якість життя населення України; суспільно-географічна концептуалізація. Монографія / І.В. Гукалова. – К., 2009. – 346 с.

3. Егоршин А.П. Гуськова И.В. Методология управления трудовыми ресурсами: монографія / Под ред. А.П. Егоршина, И.В. Гуськовой – Н.Новгород: НИМБ, 2008. – 352 с.

4. Мельниченко О. А. Підвищення рівня та якості життя населення: механізм державного регулювання : монографія / О. А. Мельниченко. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2008. – 232 с.

5. Перспективний план формування територіальних громад в Чернівецькій області [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://oblrada.cv.ua/downloads/PLAN_2019.pdf

6. Якість життя населення у Львові [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://drive.google.com/file/d/1-7N7eOLazQWwqZPcgZEmpUzD2al5Zc28/view>

ЕЛЕКТРОННИЙ АТЛАС «НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ПРИРОДНА І КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА»

Катерина Поливач

kateryna.polyvach@gmail.com

Інститут географії Національної академії наук України, Київ, Україна

Abstract: The purpose of the study is to present the main methodological approaches to thematic mapping of the cultural and natural heritage of Ukraine and the results of their implementation in the electronic atlas "Population of Ukraine and its cultural and natural heritage".

Key words: digital atlas; mapping; cultural heritage; natural heritage.

Прийняття у вересні 2015 р. світовими лідерами на Генеральній Асамблеї ООН «Порядку денного у сфері сталого розвитку на період до 2030 року», було ознаменовано однією з найзначніших новацій: усвідомлюючи цінності культурного різноманіття і внеску культури в сталий розвиток, культурний компонент було вперше включено до більшості «Цілей сталого розвитку» та активізацію зусиль з охорони та збереження світової культурної та природної спадщини виділено в окреме завдання.

Незамінним інструментом людства у справі збереження культурних цінностей світу провідними міжнародними установами визнано культурне картографування, яке включає в себе широкий спектр методів і видів діяльності – від збору та управління даними до складного картування з використанням геоінформаційних систем. Зокрема, використання картографування культур

ЮНЕСКО розглядає в якості фундаментального кроку в досягненні мети збереження культурного розмаїття в світі [1].

Послідовно продовжуючи роботу з розвитку національної інфраструктури геопросторових даних, тематичною основою яких є Національний атлас України, Інститут географії здійснив розроблення тематичного електронного атласу «Населення України та його природна і культурна спадщина». Вперше в Україні на основі зібраної, систематизованої та наочно представлені ґрунтовної та всебічної інформації показана цілісна картина природної та культурної спадщини країни і окремих її частин.

Метою дослідження є викладення основних концептуальних та методичних підходів до тематичного картографування культурної і природної спадщини та результатів їх впровадження у електронному атласі «Населення України та його культурна і природна спадщина».

Тематичний блок «*Природна і культурна спадщина*» Атласу складається з декількох розділів та підрозділів та відкривається «*Вступною частиною*», яка містить серію карт, що презентують визначні культурні та природні пам'ятки України. Насамперед це карта об'єктів і територій світового значення, занесених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та кандидатів до занесення. Крім того, розроблено карти з нанесенням найвизначніших історико-культурних пам'яток («Сім чудес України») та найвизначніших природних пам'яток («Сім природних чудес України») за результатами відповідних Всеукраїнських громадських акцій, які були проведені у 2007-2008 роках.

Завершуватиме розділ карта «Культурно-ландшафтне районування України» (КЛР), розроблення якого в Україні здійснено вперше. Загальною метою КЛР було виявлення, виділення і розмежування цілісних природно-культурних системних територіальних утворень різного рівня, як сукупностей взаємопов'язаних культурних ландшафтів, які взаємодіють на певній території (під культурним ландшафтом розуміється природно-культурне локальне територіальне утворення, яке є результатом історичної та сучасної взаємодії даного суспільства і природного середовища, та цілісний образ якого сприймається і цінується за її природні та культурні якості (матеріальні та духовні) унікального (всесвітнього), видатного (національного) чи великого (місцевого) значення). Джерельно-інформаційною базою проведення КЛР слугували дослідження, що відображають територіальну диференціацію України за багатьма групами ознак та мають розроблені відповідні схеми районування з їх картографічним втіленням. В результаті, в таксономічній системі КЛР країни виділено 14 культурно-ландшафтних країв та 52 культурно-ландшафтних макрорайонів.

Розроблення розділу *«Природна спадщина України»* мало певні труднощі, оскільки в Україні, на відміну від міжнародного права, термін «природна спадщина» не набув відповідного відображення в законодавчому полі, відповідно відсутня однозначна дефініція, не розроблено усталеної типології об'єктів тощо. Спираючись на результати попередньо проведених досліджень, при розробленні Атласу прийнято, що під природною спадщиною України мається на увазі сукупність унікальних, рідкісних, зникаючих чи типових об'єктів (територій, акваторій) і явищ середовища природного або природно-антропогенного походження, що мають особливу екологічну, наукову, інформаційну, пізнавально-освітню, оздоровчу, рекреаційну та естетичну цінність, охоплені існуючими та перспективними правовими формами та механізмами особливої охорони на міжнародному, національному, регіональному та місцевому рівнях або потребують їх застосування [2].

Відповідно з цим розділ складається з наступних карт:

«Природоохоронні території міжнародного значення». Території цієї категорії, незважаючи на відсутність її закріплення в національному законодавстві, створюються на виконання підписаних Україною міжнародних конвенцій та включають: об'єкти та номінанти до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО згідно з Конвенцією про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини; водно-болотні угіддя міжнародного значення (об'єкти та номінанти для внесення до «Рамсарського Списку водно-болотних угідь міжнародного значення»); об'єкти Світової мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО; території особливої природоохоронної значення (ТОПЗ) - об'єкти та номінанти для внесення до Смарагдової мережі Європи, яка формується в рамках «Бернської конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ їх існування в Європі» на території країн, які не є членами Європейського Союзу. Зокрема, станом на 4 грудня 2019 року до Смарагдової мережі включено 377 українських територій загальною площею понад 7 млн га.

«Природно-заповідний фонд загальнодержавного значення» та «Природно-заповідний фонд місцевого значення». Центральне місце в системі територій та об'єктів особливої правової охорони посідає природно-заповідний фонд України (ПЗФ), за результатами даних обліку якого, станом на 01.01.2020 мав в своєму складі 8512 території та об'єктів загальною площею 4,4 млн. га в межах території України.

Відсутність на центральному та на більшості регіональних офіційних веб-сайтах комплексної довідкової та картографічної інформації про стан та перспективи розвитку ПЗФ, викликала необхідність формування бази даних об'єктів та територій ПЗФ загальнодержавного та місцевого значення за встановленими категоріями на основі матеріалів Міністерства захисту довкілля

та природних ресурсів України (проектів створення, положень, картосхем тощо). Подальша систематизація даних була пов'язана з їх координатною прив'язкою, детальним описом тощо та наступною вивіркою правильності атрибутивних даних з Державного кадастру територій та об'єктів ПЗФ України.

«Геологічна спадщина». Карту, що візуалізує просторове поширення геологічних пам'яток України, показує їх структуру за видами та приуроченість до тих чи інших *геоструктурних* елементів, створено за даними 4-х томного видання «Геологічні пам'ятки України» (2006-2011).

«Перспективні до заповідання об'єкти та території». Базу даних для карти щодо потенційних ділянок і територій перспективного заповідання та правової охорони у межах рівнинної України, було розроблено на основі НДР «Розробка наукових принципів та ландшафтно-біотичних критеріїв організації перспективної сітки заповідних територій різного рангу», що виконувалась Інститутом географії у 2015-2019 роках із залученням експертів та матеріалів інших академічних установ, матеріалів Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України тощо.

При розробленні карт розділу *«Культурна спадщина України»* було прийнято авторське визначення культурної спадщини як сукупності унікальних успадкованих від попередніх поколінь матеріальних та нематеріальних культурних цінностей, пам'яток та історико-культурних територій і об'єктів, що мають виняткове історичне значення для збереження і розвитку самобутності України і всіх її етнічних та соціальних спільнот, їхнього внеску до світової цивілізації та формування культурного простору.

До підрозділу «Нерухома культурна спадщина» включені карти особливих історико-культурних територій («Історичні населені місця» та «Історико-культурні заповідники»), як результат територіального підходу до збереження, охорони та використання культурної спадщини, при якому спадщина зберігається в її традиційному природному та історико-культурному середовищі.

Відсутність в Україні повної офіційної інформаційної картини щодо обсягів та стану об'єктів культурної спадщини, яких, за даними Державної служби статистики, на кінець 2016 року налічувалось 125,7 тис., з них 4145 - національного значення, викликало необхідність створення відповідної інформаційної бази з наступним геокодуванням, візуалізацією топографічного розташування та документальним описом пам'яток культурної спадщини національного (та, частково, місцевого) значення.

В результаті розроблені карти за видами пам'яток та їх типами, а саме: «Пам'ятки архітектури та містобудування» (об'єкти культової архітектури; житлової архітектури; фортифікаційні споруди; адміністративно-громадської

архітектури; промислової архітектури; містобудування; садово-паркового і ландшафтного мистецтва); «Пам'ятки археології» (стоянки та поселення; поховальні об'єкти; оборонні споруди; пам'ятки давніх культур; пам'ятки мистецтва та епіграфіки; пам'ятки, пов'язані з виробництвом); «Пам'ятки історії» (державного устрою та суспільного життя; соціальних та національно-визвольних рухів; історії виробництва і техніки; розвитку науки, освіти, мистецтва та спорту; воєнної історії); «Пам'ятки монументального мистецтва» (монументальна скульптура; монументальний живопис; монументально-декоративне мистецтво); «Пам'ятки садово-паркового мистецтва» «Ландшафтні пам'ятки»; «Пам'ятки науки і техніки» (промислові споруди; інженерні споруди; науково-виробничі об'єкти).

Загальна характеристика кількості пам'яток культурної спадщини в розрізі регіонів містить показники їх кількості та розподілу за видами; щільність розподілу усіх пам'яток в розрахунку на 1 кв. км території використано в якості фону карт.

В Атласі суттєво розширено склад функціональних груп об'єктів культурної спадщини, як це здійснюється в ряді ініціатив та програм ЮНЕСКО, ICOMOS та інших міжнародних організацій.

Результатом проведеної пошукової та відповідної інформаційної роботи з інтегрування широкого спектру об'єктів культурної і природної, матеріальної і нематеріальної, рухомої і нерухомої спадщини за окремими дослідницькими областями та їх наступного картографування, стали карти етнографічної, релігійної і науково-технічної спадщини. Зазначені терміни, як окрема категорія, не мають офіційного визначення у міжнародних документах та вітчизняному пам'яткоохоронному законодавстві, однак зустрічаються в деяких нормативно-правових актах, науковій літературі або діловій документації.

Представлені в Атласі перші в Україні спеціалізовані карти подібної тематики та масштабу охоплення, можуть не тільки сприяти введенню у наукову практику цих категорій, вони дозволяють значно розширити предметне поле досліджень культурної та природної спадщини.

Розробленню карт підрозділу «*Етнографічна спадщина*» передував аналіз сучасних підходів до вивчення та встановлення ролі і місця етнографічної спадщини в загальній системі культурної спадщини, що дозволило розробити її авторське визначення як сукупності культурних цінностей, об'єктів та елементів культурної спадщини у їх взаємозв'язку та взаємозалежності з природною спадщиною, та являє собою культурний здобуток та спадок певного етносу, джерело етнокультурної інформації для збереження, популяризації, освоєння та передачі від покоління до покоління.

Цим самим етнокультурна спадщина визнається як багаторівнева та багатокомпонентна система, що є органічною та невід'ємною складовою матеріальної і нематеріальної культурної спадщини та природної спадщини. Відповідно, до підрозділу увійшли наступні карти: «Нематеріальна культурна спадщина», «Етнографічні музеї та установи музейного типу», «Народні художні ремесла і промисли», «Етнофестивалі, свята та ярмарки».

Основним джерелом інформації для наповнення карти «Нематеріальна культурна спадщина» стали списки елементів нематеріальної культурної спадщини – ЮНЕСКО, Національний та обласні (регіональні). Внесені (або номіновані для внесення) до переліків елементи та місця їх сучасного побутування розподілені за трьома категоріями та об'єднані за наступними видами: усні традиції та форми вираження, виконавське мистецтво; звичаї, обряди, святкування; традиційні ремесла.

Важливу роль у збереженні етнокультурної спадщини відіграють музеї. Вплив сучасних трансформаційних процесів призвів до суттєвого перетворення призначення музею від інституції, що зберігає та експонує переважно матеріальні рухомі предмети, до включення в його цільові функції також процесів музеєфікації, зберігання, популяризації, актуалізації та освоєння елементів нематеріальної культури та природних територій, які мають історичну цінність.

До музейної складової етнокультурної спадщини включені: етнографічні музеї – заповідники; музеї етнографії, побуту, народних ремесел та декоративно-прикладного мистецтва; середовищні музеї, з них: музеї народної архітектури та побуту просто неба; музеї-хати (садиби); заклади музейного типу (етнографічні та історико-культурні комплекси).

Народні художні промисли - це одна з найважливіших традиційних галузей української культури, які були і залишаються візитівкою України, основою її автентичності та самобутності.

Основною джерельною базою для наповнення карти слугували дані про традиційні центри (осередки) народних художніх промислів, наведені в «Історії декоративного мистецтва України» (Т. 4: Народне мистецтво та художні промисли ХХ ст.), які розподілені на види за групами виробів. Тобто, база даних та карта охоплює як існуючі, так і зниклі центри у ХХ -ХХІ століттях. Орієнтовне уявлення про сучасний стан промислів в Україні було отримано під час мапування місць сучасного побутування традиційних ремесел, як елементу нематеріальної культурної спадщини, що внесені (або номіновані) до Репрезентативного списку ЮНЕСКО, національного та обласних (регіональних) переліків, та відображені на карті «Нематеріальна культурна спадщина».

Важливу роль в популяризації етнокультурної спадщини України відіграють найрізноманітніші етнофестивалі, свята та ярмарки, кількість та територіальне поширення яких постійно зростає. З урахуванням існуючих класифікацій в науковій літературі та для цілей відображення фестивалів в електронному атласі їх запропоновано поділити за наступними видами згідно з головною метою їх проведення: фольклорно-етнографічні; з нагоди релігійних свят та обрядового дійства; традиційних промислів та ремесел; традиційних страв та напоїв; національних культур; ярмарки-етнофестивалі.

Виділення такої категорії як «*Релігійна спадщина*» було обумовлено багатьма чинниками. Так, за даними Центру всесвітньої спадщини, об'єкти, що мають релігійний чи духовний характер, є найбільшою тематичною категорією у Списку всесвітньої спадщини та становить приблизно 20 відсотків від їх загальної кількості, тому ЮНЕСКО, відповідно до рішення Комітету всесвітньої спадщини, з 2010-х років просуває Ініціативу щодо спадщини, що представляє релігійний інтерес (Initiative on Heritage of Religious Interest).

Україна є державою з багатою історією і великою кількістю конфесій, тому на її території розміщені святині багатьох релігій. Інтерес до релігійних центрів весь час зростає, адже це місця активного паломництва, які є також пам'ятками історії й архітектури та зберігають у найбільш цілісному вигляді історичні та природні ландшафти. За даними Мінкультури України станом на 1 січня 2018 року 4046 культових будівель мали статус пам'ятки архітектури або 21,9 відсотка їх загальної кількості. Невипадково, що більшість об'єктів від України у Списку всесвітньої спадщини також має релігійний характер. Це Собор Святої Софії з прилеглими монастирськими спорудами та Києво-Печерська лавра в Києві, ансамбль історичного центру м. Львів зі всесвітньо відомими Архикафедральним собором святого великомученика Юрія та Катедральним собором Успіння Пресвятої Богородиці, резиденція митрополитів Буковини і Далмації у Чернівцях, 8 дерев'яних церков Карпатського регіону України.

Виходячи із розробленого в роботі авторського визначення релігійної спадщини як сукупності матеріальних і нематеріальних культурних цінностей та пам'яток – культових споруд, творів мистецтва, реліквій (святинь) різних конфесій, сакральних місць та ландшафтів, місць здійснення релігійних ритуалів (обрядів), традицій, які мають історичну, архітектурну, естетичну або мистецьку унікальність, підрозділ складається з наступних карт: «Головні та визначні культові споруди», що відображає собори (кафедральні храми та головні церкви монастирів) та церкви різних конфесій; «Монастирські комплекси», більшість з яких – не тільки видатні пам'ятки культової архітектури, це місце збереження національних та релігійних святинь, традицій та звичаїв тощо. Чудотворні ікони, цінні книги, моці святих, інші святі речі,

чудотворні джерела на їх території з давнини привертають до них паломників з звідусіль; «Сакральні місця», що відображає місця поховання святих (праведників) та видатних релігійних діячів різних конфесій та сакральні місця: джерела, скелі, гори, долини, печери та печерні храми.

Категорія культурної спадщини «*Науково-технічна спадщина*» має свої витоки ще з 1960-х років, коли у Великій Британії було започатковано діяльність громадської організації жителів індустріальних центрів, яка виступила за збереження промислових об'єктів як культурних пам'яток і важливих елементів соціокультурного середовища проживання сучасного суспільства. У 2012 році ЮНЕСКО започаткувало розроблення відповідного Глобального тематичного дослідження – з 2018 року ініціатива в області спадщини астрономії, науки і техніки.

В Україні нерухомі об'єкти науки і техніки з 2004 року виділяються в окремий вид, в 2016 році запроваджено Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання (фактично ведеться з 2001 року). Значимим засобом захисту, інтерпретації та популяризації науково-технічної спадщини виступають музеї.

Таким чином, до складу підрозділу включено:

карту «Промислова спадщина», на якій відображені: пам'ятки промислової спадщини за видами: промислово-виробнича спадщина; гідротехнічна спадщина; інженерна та інженерно-транспортна спадщина; агропромислова спадщина, в т.ч.: вітряні, водяні та парові млини; музеї: науково-технічного профілю (загальнотехнічні та галузеві); історії промислових, транспортних та комунальних підприємств та установ;

карту «Наукова спадщина», на якій відображені: пам'ятки наукової спадщини; наукові об'єкти, що становлять національне надбання; музеї історії наукових установ та освітніх закладів.

Тематика карт, представлених у розділі «Охорона, збереження, відновлення та використання природної та культурної спадщини», спрямована на висвітлення особливостей державного управління у цій сфері.

Як підсумок, карти розділу «Природна і культурна спадщина» Атласу представляють собою звід сучасної просторової інформації та знань про особливості розміщення об'єктів і територій спадщини, стимулюють розвиток теорії та методів тематичного та атласного картографування, слугуватимуть науковою та інформаційною підтримкою у розробленні загальнодержавних та регіональних програм і проектів в галузі вивчення, охорони та комплексного використання спадщини та включенні цієї проблематики до стратегій сталого розвитку та соціально-економічного розвитку держави, регіонів, районів та міст.

Список використаних джерел

1. <https://bangkok.unesco.org/content/cultural-mapping>
2. Руденко Л.Г., Поливач К.А. Природна спадщина: досвід та перспективи картографування в Україні // Український географічний журнал. – 2015. - №4 С.40-49

ПРОСТІР, ВЛАДА І ДИСЦИПЛІНА У ТВОРАХ МІШЕЛЯ ФУКО

Роман Лозинський

lrn3@ukr.net

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

Abstract: The concept of disciplinary space, formulated by the prominent French thinker Michel Foucault, is analyzed. His understanding of space is characterized, in relation to knowledge and power. The issue of the use of disciplinary spaces by the authorities for control over a person is revealed.

Key words: space, discipline, power, knowledge.

Мішель (Поль-Мішель) Фуко (Paul-Michel Foucault, 1926–1984) – французький філософ, історик, культуролог та літературний критик, якого сьогодні визнано як одного з найвпливовіших світових мислителів у соціальних і гуманітарних науках. У своїх працях він звертався до найрізноманітніших суспільних тем. Зокрема, він здійснив критичний аналіз ролі в суспільстві медицини, в'язниць, дослідив історію божевілля, сексуальності тощо. Твори Мішеля Фуко відіграли важливу роль у т. зв. «просторовому повороті» в гуманітарних науках. Географія стала однією з центральних тем у його філософії.

В 1976 р. Мішель Фуко дав інтерв'ю відомому французькому географічному журналу *Hérodote* для світової географічної спільноти, а потім сформулював свої власні запитання авторам і читачам журналу [4]. В інтерв'ю він зазначив, що тактики і стратегії, які розгортаються через використання, розподіл, розмежування, контроль територій та їхню організацію, цілком могли б стати окремим напрямом геополітики, де сфера його досліджень як філософа й теоретика культури могла б зійтися з географією.

Увага Мішеля Фуко до географії почала зростати тоді, коли він зацікавився взаємозв'язками між знаннями і владою. Виявилось, що їх не можливо належно встановити без аналізу концепту «простір». Він уважав, що походження форм знання потрібно передусім аналізувати в термінах тактик і стратегій влади, а не в термінах свідомості чи сприйняття. А стратегії влади – це значною мірою її